

ALISA MAHMUTOVIĆ

FRAZEMSKA ANTONIMIJA U EPSKOJ POEZIJI

Sažetak: Istraživanje značenja ide u red najsloženijih lingvističkih istraživanja. A koliko je ovo pitanje kompleksno svjedoči sama činjenica da se njime, osim lingvistike, bave i druge humanističke discipline, kao: semiotika, antropologija, filozofija, logika i psihologija. Rad tematizira semantički odnos antonimije najfrekventnijih frazema u jeziku narodnih pjesama. Ukazat ćemo i na pojedine semantičke vrijednosti analiziranih frazema koje se mogu odvijati na više razina, kao i na neke modifikacije prisutne kod frazema labavije strukture u odnosu na karakteristike književnoumjetničkog funkcionalnog stila. Pristup ovom heterogenom kompleksu utemeljen je na dostignućima savremene lingvistike, iako će se pojam frazema temeljiti na strukturalističkom modelu koji je, logično, uspostavljen po uzoru na pojam jezičkog znaka. Također, preuzet je i pojam suprotnosti, odnosno pojam binarnosti strukture riječi, a analiza ovog tipa teksta uvjetovana je kontekstom – tekstom narodne pjesme, kao jezičkim kontekstom, ali i vanjezičkim – verbalnom kulturom u cjelini. Tako se frazemima ovdje prilazi kao jezičkim jedinicama s obzirom na njihovo mjesto i značenje u tekstu, ali i s obzirom na njihovu funkciju i značenje u kulturi, pa se o njima, posredno, govori i kao o kulturemima.

Ključne riječi: frazem, antonimija, semantika, književnoumjetnički funkcionalni stil, epska poezija, kultura

1. Uvod

Semantički odnos jezičke antonimije je, logičko-filozofski gledano, izraz suprotnosti (Šarić 2007: 18).¹ Odnosno, suprotni pojmovi su

¹ Dva se pojma mogu nalaziti u pet temeljnih vrsta odnosa, i to: odnosu ekvipolencije, subordinacije, koordinacije i interferencije (Šarić, 2007).

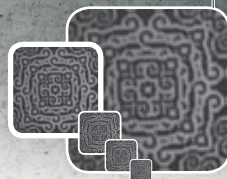
logička osnova antonimije, s tim što je u slučaju koordiniranih odnosa moguće govoriti o kontradiktornim i kontrarnim sadržajima. Dok je među kontrarnim pojmovima moguć srednji pojam jer predstavljaju krajnje udaljene tačke od nulte pozicije, kontradiktorni pojmovi predstavljaju međusobnu negaciju karakterističnih obilježja.

A antonimija u jeziku samo je refleksija i podloga ljudskog mišljenja koje se temelji na binarnim opozicijama, u subjektivnoj dijalektici koje u svemu oko sebe vidi opozicije (Šarić 2007: 24). U samom jeziku svaka jedinica niže razine upravo stupajući u suprotstavljene odnose dobija puni smisao, s tim da su, za razliku od nižih razina, semantički odnosi najkompleksniji jer su njegovi dijelovi mnogobrojni.

U razmatranju prirode antonimije uočena je njezina trovrstnost, gdje su semantičari identifikovali tri osnovna tipa: binarne, obratne i stepenovane antonime (Lyons, 1978, Hurford & Heasley 1985). Binarni predstavljaju krajnje pojmove koji iscrpljuju sav međuprostor: jedan pojam isključuje mogućnost upotrebe drugog. Obratni odnos postoji ako jedan leksem opisuje odnos između dva pojma, a neki drugi leksem opisuje isti odnos u suprotnom smjeru. I stepenovani antonimijski odnos podrazumijeva krajnje tačke na kontinuiranoj skali vrijednosti (Šarić 2007: 38). A istraživanje frazemske antonimije u odabranom korpusu, kao i u nekom drugom, moguće je ukoliko se postulira udio leksičke razine jer će se definiranje i istraživanje antonima u leksikološkom obzoru preslikati na frazeološki.

2. Teorijska razmatranja

Problem je frazeologije, otkako se izdvojila kao posebna lingvistička disciplina, upravo kriterij identifikacije najmanje jedinice, pa teorijska razmatranja nisu uvijek jedinstvena u tom smislu. Obilježja frazema oko kojih nema spora su: čvrsta struktura, reproduktivnost i idiomatičnost. Dakle, njima u lingvistici označavamo veze riječi koje

se ne stvaraju u govornome procesu, nego se reproduciraju u gotovu obliku, a značenje ne proistječe iz značenja njihovih sastavnica jer su one u procesu frazeologizacije doživjele stanovitu transformaciju (Menac 2007: 10). Odnosno, o frazemima govorimo i onda kada je barem u jednoj od sastavnica došlo do desemantizacije. Budući da se reproduciraju u gotovu obliku, kažemo da su čvrste strukture, i upravo zato se frazemski dijelovi ne doživljavaju kao odvojene riječi koje imaju svoje značenje, nerijetko se takve veze mogu zamijeniti nekom drugom riječju. A vrlo često je i red riječi unutar frazema čvrst, pa se neki frazemi nikada ne javljaju u inverziji. Takvi su, recimo: *drvlje i kamenje*, a ne: *kamenje i drvlje*; *trice i kućine*, a ne: *kućine i trice*...

Međutim, pored navedenih, postoje i takve veze u kojima se jedna od sastavnica može zamijeniti sinonimom. Među njima su frazemi kao: *bježati kao vrag/đavo od krsta*, ili je pak moguće zamijeniti nekom drugom riječju kao npr.: kao da se /ko/ *ludih krava/ ludih gljiva jeo*... Svi ovi primjeri su frazemi u užem smislu. Pored njih, nalazimo i frazeme u širem smislu. Oni se također ne stvaraju u govornom procesu, već se reproduciraju u gotovu obliku, ali je stupanj desemantizacije njihovih sastavnica vrlo nizak, zato kažemo da se njihova frazeologičnost ogleda isključivo u ustaljenosti, čvrstoj strukturi i niskom stupnju ekspresivnosti. Zbog toga se ovakve veze često nazivaju i lokucijama. Među njima su najčešće one koje nalazimo u jeziku narodnih pjesama kao: *vjerna ljuba, crna zemlja, ljuta zmija, medna usta, sinje more, britka sablja*...

2.1. Podjela frazema

Bez obzira na različita teorijska razmatranja kad je riječ o opsegu frazema, dosadašnja relevantna istraživanja potvrđuju da se frazemske jedinice mogu javljati i u tri osnovna oblika: kao fonetske riječi, frazemske sintagme i frazemske rečenice. Pod pojmom fonetske riječi podrazumijevamo vezu jedne punoznačne i jedne nepunoznačne

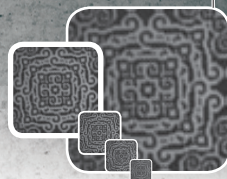
riječi. U našem korpusu najčešće se radi o vezi imenice i prijedloga. Među najfrekventnijima su frazemi tipa: *s mirom, iz grla, do Boga, na noge, u krvi...* Frazemskim vezama riječi, kako im samo ime kaže, smatramo veze dviju ili više punoznačnih riječi s kojima može, a i ne mora, doći neka suznačna riječ. Ove skupine kategorijalno dijelimo na: glagolske, imeničke, priložne i pridjevske (Fink-Arsovski 2002: 6–9). Semantički plan im se redovito izravno reflektira na kategorijalno značenje. Takvi su frazemi tipa: *drvlje i kamenje, ženska glava, muška glava...* Frazemi strukturirani kao rečenice dijele se na jednostavne i složene (Menac 2007: 91). Među jednostavne rečenice išli bi frazemi tipa: *gubi tlo pod nogama*, a u složene: *umišlja /ko/ da je svu pamet svijeta pozobao...*

Frazemske rečenice imaju sve karakteristike frazema: ustaljenje su, reproduciraju se kao gotove cjeline i značenje im ne čini skup značenja leksičkih jedinica koje čine rečenicu. U analiziranom korpusu identificirali smo frazeme složene rečenice i frazeme jednostavne rečenice, s tim da složene rečenice mogu biti zavisnog i nezavisnog tipa. Kod ove se vrste frazema često ne poklapa strukturno i kategorijalno značenje (Fink-Arsovski 2002: 9).

Ovdje još moramo napomenuti da neki frazeolozi i poslovice uvrštavaju u frazeme, a time se onda značenje ne veže za određenu vrstu riječi, što je inače karakteristično za frazeme (Samardžija 1996: 87). Granica je ponekad teško uočljiva. Pojednostavljeno, ukoliko određena rečenična struktura može jasno zamijeniti jednu riječ, onda bi se takva rečenica mogla svrstati u frazeme rečenične strukture. Ukoliko pak ne, onda bi izlazila izvan granice frazema.

2.2. Semantički odnosi frazema

Frazemi kroz konotacije i slikovitost izražavaju visok stupanj ekspresivnosti, čemu dodatno doprinosi potencijalna varijabilnost sastavnica. Naime, frazemske jedinice, kao uostalom i leksemi, mogu imati

različite semantičke odnose: polisemije, sinonimije i antonimije. Na frazeološkom planu polisemiju posmatramo kao i na leksičkom. Dakle, višeznačnim frazemima možemo smatrati frazeme kao: *doći do stolice*: 1. doći do važne funkcije; 2. teško doći do nekoga ko je na važnoj funkciji; *mijenjati svijet*: 1. mijenjati neka društvena pravila; 2. mijenjati ljude oko sebe; 3. umrijeti. Iako neki lingvisti smatraju da se višeznačnost frazemskih jedinica odvija identično prema polisemiji riječi, to uvijek ne vrijedi. Naročito ako imamo na umu da je svako značenje frazema vrlo kompleksno, gdje je nekad jako teško utvrditi koje bi značenje moglo biti referencijalno, a koje u tom slučaju konotativno. Vjerovatno bi to vrijedilo od situacije do situacije. Opća je ocjena da su frazemi čije su sastavnice iole zadržale leksičko značenje daleko češće višeznačne (Tanović 2000: 43). Antonimija ili dijametralna suprotnost je definirana u literaturi kao odnos suprotnosti između riječi što označavaju dvije krajnosti neke stupnjevite dimenzije (Berruto 1994: 90). Na razini frazeologije, antonimno značenje može se postići antonimnim leksemama koje su sadržane u strukturi frazema, ali i ne mora. Obično se značenjski suprotni frazemi dijele s obzirom na broj leksema koje su u antonimnom odnosu. I imamo posebnu grupu koju čine frazemi koji nemaju antonimnih leksema, ali im je značenje suprotno (Šarić 2007: 140).

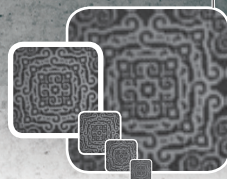
Osim toga, za razliku od sinonimijskih odnosa, unutar antonimij-skih postoje izvjesne razlike, pa tako razlikujemo komplementarno antonimij-ski odnos od potpune dijametralne suprotnosti, ili od inverzije. Za nas su ovdje posebno zanimljivi upravo odnosi komplementarnosti, gdje je značenje jednog frazema negacija drugog. Takvi su frazemi tipa: *ženska glava / muška glava; crn obraz / svijetao obraz...* A zanimljivo je i to što ovi odnosi doprinose otkrivanju obilježja antonimne organizacije epskog teksta, koji će dalje pomoći uspostavljanju jasne razlike između tzv. sistemskog značenja, vezanog za frazem u semantičkom sistemu jezika, i tekstualnog značenja, vezanog za frazem u konkretnom tekstu, što bi svakako koristilo u izradi dijahronijskih frazeoloških rječnika. S druge strane, ova semantička distinkcija pojednostavljuje odnos između jezičkog kon-

teksta i njegovog globalnog okvira – vanjezičkog konteksta, koji se definira kao splet općih i pojedinačnih vremenskih, prostornih, socijalnih i kulturnih faktora koji određuju i utječu na komunikaciju (Radovanović 1986).

3. Analiza korpusa

Nastanak i razvoj frazeologije svakog jezika vezan je, između ostalog, i za folklornu književnost. Epska narodna pjesma ima dugovječni proces oblikovanja i dugi je niz stoljeća bila optičajna, pa njezini tekstovi obiluju scenama iz narodnog života u kojima se jasno razaznaje odnos prema svijetu jedne jezične zajednice i jedne kulture, a čini se da je prilično zanemarena njezina emisijska uloga, tako se danas zadržavamo tek na prepoznavanju usmenoknjiževnih posuđenica u pisanoj književnosti. I ne samo u njoj. Frazemi u epskom tekstu, u kompozicijskom smislu, imaju isti status kao i formule, ali ne i isto značenje (Foley 1990: 2). Predaja zapravo čuva važne sadržaje u kulturi i oblikuje ih u primjerene sadržaje, zato je istraživanje frazema bilo kojeg teksta i bilo kojeg frazemskog odnosa u tekstu zapravo istraživanje kulture same (Botica 2013: 21). Budući da su frazemi, prema kognitivističkoj teoriji, konceptualno motivirani posredstvom kognitivnih mehanizama – metafore, metonimije i konvencionalnog znanja – te na taj način povezuju referencijalno i frazemsko značenje, neodvojivi su od kulture, jer su konvencionalne slike o svijetu koji nas okružuje uvjetovane upravo specifičnostima kulture u kojoj se živi, podsvjesne su i temelj su frazeološkog značenja. Kulturu ovdje razumijevamo u smislu Robinsonove definicije, gdje se ona definira kao sistem koji se sastoji od dvije razine. Prva je eksterna, bihevioralna (jezik, geste, običaji i navike) i produkcijska (književnost, folklor, umjetnost, artefakti), dok je druga razina interna i odnosi se na ideje (uvjerenja, vrijednosti i institucije) (Gail Robinson prema: Katan, 1999: 17). Ili, kako kaže Snell-Hornby, jezik nije izolirani fenomen suspendiran u vacuum već sastavni dio kulture (Snell-Hornby 1988: 39). A za Nidu jezik predstavlja kulturu jer

se riječi odnose na kulturu (Nida 2001: 27). U tom su okviru onda frazemi više nego riječi vanjska obilježja kulture. Stoga je svaka frazeološka analiza rekonstrukcija kolektivnih iskustava koja determiniraju njihove jezičke produkcije.

3.1. Frekvencija i funkcija semantičkih odnosa frazema u epici

Južnoslavenska (time i bosanskohercegovačka) epska pjesma ispevana je uglavnom u desetercu. Ta unaprijed utvrđena kompozicija bila je presudna da narodni pjevači kreiraju neke ustaljene sintagme radi lakšeg pamćenja i reproduciranja pjesama. Stoga se fokusiramo na stalne veze, s tim da ćemo frazeme u širem smislu ili lokucije ovom prilikom zanemariti. U analiziranom su korpusu najfrekventniji frazemi – veze riječi ili frazemska sintagma, a njihova je frekvencija u književnoumjetničkom stilu u kojem je leksički i gramatički potencijal jezika na najvišoj razini, očekivana jer su ekspresivnost i konotativno značenje temelj i frazema i književnoumjetničkog stila. Građu za ovo istraživanje ekscerpitali smo iz poznatih zbirki epskih pjesama: *Krajiške junačke pjesme*, a koje su ustvari izbor iz korpusa Luke Marjanovića i *Narodne pjesne Muslimana u Bosni i Hercegovini* Koste Hörmmana.

Kako analizirana građa pokazuje, među najfrekventnijim frazemima dominiraju oni koje bismo prema kategorijalnom značenju svrstali u imeničke ili supstantivne frazeme. Riječ je o vrsti frazema koji imaju najčvršću strukturu i najmanje su skloni modifikacijama sastavnica. Budući da frekvencija i modifikacija izravno ovise o tipu teksta, odnosno o tome radi li se o pisanoj ili govornoj upotrebi jezika, ne iznenađuje visok stupanj frekvencije imeničkih ili supstantivnih frazema u epskom pjesničkom izričaju uopće. Na sintaktičkoj razini oni uglavnom funkcioniraju kao subjekti, a na semantičkoj oni najčešće označavaju lice, osobinu lica, kakav predmet ili pojavu. A među njima su:

- ženska glava -

„Lako mi je bilo otjerati
Otjerati do tri ženske glave”, str. 99 NPMUBIH.

Ili:

„Vele mi je bratac ženska glava
Kad on dvori devet Panjevića”, str. 112 NPMUBIH.

Ili:

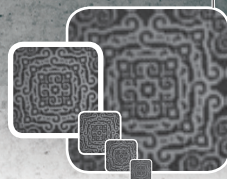
„N’jesu rane za ženskih glava
Već su rane za muških glava”, str. 183 NPMUBIH.

Ili:

„Ne b’ ga mog’o Gavran ufatiti
Jer se dorat ne da ufatiti
Nego samo jednoj ženskoj glavi”, str. 21 KJP.

Riječ o jednom frazemu koji je u ovom obliku frekventan i danas, a ima značenje: 1. kukavica; 2. slaba, krhka osoba; 3. nepouzdana osoba; 4. nježna osoba; 5. osoba koja ne razmišlja. U datom slučaju nije došlo do potpune promjene značenja, nego sekundarno značenje postaje primarno, a ono što je u ovom tekstu bilo primarno postaje danas sekundarno. Sačuvali smo frazem, ali su se povijesne okolnosti promijenile, a njegovo značenje je modificirano i prilagođeno. Radi se, dakle, o frazemu koji je isključivo u tekstu narodne pjesme bio višeznačan. Savremeni frazeološki rječnici, osim značenja ženske osobe, donose njegovo ironijsko značenje: glupa osoba, a u tom obliku ga nalazimo jednako u razgovornom, književnoumjetničkom i publicističkom stilu. Interesantno je da se frazem u ovom obliku upotrebljavao samo za osobe muškog spola sa eksplicitno negativnim konotacijama. Faktori svake promjene, pa i ove, historijske su

naravi, ali i objektivna, kognitivna i subjektivna supstitucija. Uloga žene u patrijarhalnom svijetu izravno se reflektira i u jeziku. Za epiku, za koju se često kaže da je muška ili junačka pjesma, biti ženska glava značilo je biti minoran, po strani, biti isključen, te sasvim sigurno možemo reći da se ovim frazemom konotira pejorativno značenje. Osim toga, frekvenciju ovog frazema u tekstovima narodnih pjesama možemo objasniti i strukturom pjesama. U tom je smislu presudna kategorija usmenosti – pjevač u procesu stvaranja ili pjevanja pjesme uglavnom koristi gotove formule, a frazemi koji su sami po sebi čvrste strukture postaju naročito učinkoviti u tom postupku. Pritom su im značenja ekspresivna i precizna u isto vrijeme, gdje se preciznost više postiže jezičkim kontekstom, jer se javlja antonimna jedinica, npr.:

- *ženska glava* – prema – *muška glava*, frazem koji, prema Matešiću, znači: muškarac. A jezički kontekst potvrđuje da se ne radi o bilo kojem muškarcu, nego o hrabrom muškarcu, junaku:

„Vele mi je bratac ženska glava
Kad on dvori devet Panjevića”, str. 112 NPMUBIH.

I:

„Da si junak, da si muška glava,
Ne b' te dogat traio uz obalu”, str. 120.

„Da iz snoplja bana dočekamo
Pa se s njime muški pogodimo,
Il', muškije glave pogubimo...”, str. 244 KPJ.

I:

„Jer se dorat ne da ufatiti
Nego sami jednoj ženskoj glavi”, str. 211.

Manje je frekventna a sinonimna frazemska veza *muška / ženska strana*. Analiza pokazuje da one nisu ušle u „usmenu enciklopediju” (Havelock 2003: 18–70):

Pa svak misli da sam ženska strana str. 150 KPJ.

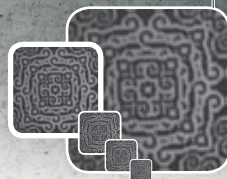
I:

Ožalit me baš k'o mušku stranu str. 159.

Razlog tome može biti u činjenici da već postoji frekventan i funkcionalan par, pa ovi sinonimi nisu ni mogli biti usvojeni na razini žanra.

Kod frazemske veze sa somatizmom antonimijsko značenjsko svojstvo postiže se antonimnim riječima u strukturi frazema: žena – mušakrac, a riječ je o binarnom tipu antonima, što podrazumijeva da jedno isključuje drugo. Konotativno (i ekspresivno) značenje razvija se mehanizmom metonimije. Naspram *muške glave* (junak) dolazi *ženska glava* (kukavica): zamjenom jedne lekseme drugom postiglo se antonimsko značenje, gdje sistemsko značenje, kako vidimo, oudara od tekstualnog. Ovi primjeri svjedoče o patrijarhalnom ustrojstvu kao sistemu krute hijerarhije, sistemu moći i prinude, kojima su izloženi i muškarci i žene: prisilom (epskim jezikom rečeno: junaštvom) proizvodi se muški rod, a posljedično se proizvodi ženskost, gdje je ženskost konstruirana muškom ambivalencijom, koja je neophodna u održanju ravnoteže unutar patrijarhalnih struktura (Blagojević 2005: 25). Dalje, ovi primjeri pokazuju produktivnost somatizma glave. Ona je, možda, najproduktivniji somatizam u epskom tekstu, kao što je i u epskom svjetonazoru, gdje posebno „odsječena, neprijateljska glava” ističe i pribavlja snagu i vrijednost pobjedniku (Kovačević 2012: 107). O tome svjedoče primjeri kao:

„A dopade Kozlić Osmanaga,
Nit on nosi osičene glave,

Nit on goni dila savezata,
Zastidi se kićene divojke...”, str. 20 KJP.

Ili:

„pa on veli Zlati u avliji:
„vodaj moga velikog đogata
Eto, draga, glave Gavranove!..”

Ili:

„Svak se fali da je junak pravi,
Gdje mač siva, a poliću glave...”, isto, str. 35.

Slično je i sa sljedećim primjerima:
– *crn obraz* – prema – *svijetao obraz*:

„Vidiš ih, beže, crn im obraz bio
Kako su, beže, soja nevirnoga”, str. 50. KJP.

„O, gospojo Mustajbegovice,
Crn ti obraz na obadva svita...”, str. 190.

„Davor ljubo, moj crni obrazu,
Gdje s’ udaješ za života moga...”, str. 317.

I:

„Ostade ti Ruža na poštenju
Duga glasa svijetla obraza”, str. 17. NPMUB.

Kao i u prethodnim primjerima, antonimijsko značenje dobilo se zamjenom samo jedne antonimne lekseme, s tim da ovdje možemo govoriti o stepenovanom antonimijskom odnosu, budući da leksema u frazemu nije zamijenjena sa krajnje suprotstavljenim pojmom.

Razlog tome može biti u strukturi stiha, budući da je krajnje suprotno od crn – bijel. S tim da je u ovom slučaju značenje određeno mehanizmom metafore, gdje je obraz – čast, pojam koji je u samoj biti tradicijske kulture, pa je sasvim prirodno da je nalazimo i u tradicijskoj književnoj komunikaciji.

Odmah poslije imeničkih dolaze glagolski frazemi i oni redovito funkcioniraju kao predikati, što potvrđuju primjeri kao:

– *dati vjeru* – prema – *izgubiti vjeru*:

„Ja mu vjeru dala od sebeka”, isto, str. 63.

„‘Oćeš li mi tvoju vjeru dati’”, isto, str. 317 .

I:

„No zavijaš tvoje oči crne

Da izgubiš vjeru na pendžeru”, isto, str. 121.

„Njima vlašče opet govorilo:

Ne bi, bani, viru vam zadajem...”, str. 239 KPJ.

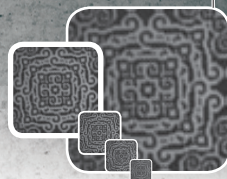
Jezički kontekst potvrđuje da frazem *dati vjeru* znači obećati, a *izgubiti vjeru* znači prekršiti obećanje. I ovdje se antonimno značenje postiže supstitucijom jednog antonimnog leksema, s tim što je ova suprotnost kompleksnija i njoj bitno doprinositi jezički kontekst – tekst pjesme. Leksemi koji razlikuju značenje ustvari su približni, a ne apsolutni antonimi.

I u narednom primjeru antonimi uvjetuju strukturu frazema i njihove značenjske odnose:

– *izgubiti obraz* – prema – *sačuvati obraz*:

„On će pasti, ti ćeš pripasti

Ti si danas obraz izgubio”, isto, str. 100.

„Davor Meho, iza gore sunce!
Ja kod tebe obraz izgubila
Eto sablja, evo moje glave...”, str. 328.

I:

„Te Milošu otkine glavu
I sačuva obraz muslimana”, isto, str. 98.

Frazem *izgubiti obraz* znači izgubiti čast, a *sačuvati obraz* znači sačuvati čast. To znači da ni ovdje nije riječ o apsolutnoj suprotnosti. Njihova je antonimnost minimalna, što znači da djeluje samo u smislu trenutne suprotnosti, moguća kao takva samo u toj situaciji. Što je više konteksta u kojima se određeni pojmovi smatraju antonimnim, to je više razloga da ih se takvima zaista i smatra (Šarić 2007: 53). Osnovni strukturni tipovi su imenički frazemi čija je struktura: pridjev + imenica (*ženska glava, muška glava, svijetao obraz, crn obraz*) i glagolski frazemi sa strukturom veze riječi, čija je struktura: glagol + imenica (*izgubiti obraz – sačuvati obraz*), gdje je imenična sastavnica somatizam i upravo je ona desementizirana, pa možemo govoriti da se, osim u slučaju frazema – ženska glava – radi o djelimično desementiziranim frazemskim vezama, dok se u pomenutom slučaju radi o potpunoj desementizaciji.

U svim ovim primjerima antonimijski odnos frazemskih jedinica uspostavljen je na razini globalnog značenja. Među parovima koje smo naveli raspoznajemo različite odnose. Jedni su u pravom antonimijskom odnosu jer označavaju dvije krajnosti dimenzije koja se da stupnjevati, dok frazem *muška glava / ženska glava* ide u komplementarno antonimijski odnos; muško i žensko apsolutno su suprotne kategorije bez srednjih vrijednosti, odnosno kategorije su koje je nemoguće stepenovati. Većina ovih frazema odnosi se na muškarca, na njegove karakterne osobine jer je junaštvo u epskom svijetu bilo jedno od najvažnijih svojstava. Kod nekih frazemskih jedinica došlo je do izvjesne transpozicije značenja, a uvjetovana je bitno drugači-

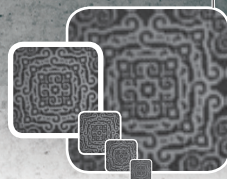
jim društvenim odnosima, a njihova se pragmatička funkcija ogleda u mogućnosti djelovanja u smislu pojačavanja poruke lica koje govori.

Drugo, sve ove veze riječi, osim *dati / izgubiti vjeru*, somatski su frazemi, a oni čine najbrojniju skupinu u mnogim jezicima (Kovačević 2012: 16). Frazеологизира се s najvidljivijim dijelovima ljudskog tijela, koje je samo po sebi univerzalija pomoću koje se samo izražavaju univerzalije jedne kulture jer se u usmenoj komunikaciji, koja ima strukturalne odlike književnosti, mogu naći sadržaji dostojni književnosti. A glava i obraz, zahvaljujući svojoj simboličkoj vrijednosti, možda i su najfrekventniji u frazeološkom fondu ovog žanra. Glava je i najproduktivniji somatizam u epskom tekstu, kao što je i u epskom svjetonazoru. Patrijarhalno društvo u muškojunačkom idealu postavlja kriterij i mjerilo vrijednosti, a složeno osjećanje časti i obraza ostvaruje se pritiskom sredine u čemu je epski deseterac imao vrlo važnu ulogu (Dvorniković 1990: 708).

4. Zaključak

U vezi s analizom frazemske građe narodnih pjesama, možemo zaključiti sljedeće:

1. Ovdje jasno raspoznavamo poruke, svjetonazole, viđenja, te značenja kulture kojoj analizirani tekstovi pripadaju. Za svaki frazem može se reći da nije samo puko sredstvo referiranja uvjetovano stilom pjesme. O tome posebno svjedoče frazemi tipa: *ženska glava / muška glava, ženska strana / muška strana, crn obraz / svijetao obraz*, jer se njima jasno odražava slika svijeta, a osim toga, izlazeći iz jezika narodne pjesme, postaju snažno sredstvo koje takve odnose podržava i učvršćuje.
2. Frazеолоški fond svakog jezika je dinamičan, pa možemo reći da je proces frazeologizacije stalan, bilo na stilističkom ili semantičkom planu. Nekim frazemima mijenja se značenje, odnosno pro-

širuje ili sužava, a drugi nestaju iz upotrebe. Oni iz prve grupe mijenjaju se, jer se mijenja društvo, ili se pak mijenja pogled društva na neke pojave, ili su promjene vezane za promjene samog referenta. Uglavnom, malo je onih koji su sačuvali isto značenje. Među takvima su: *crn obraz / svijetao obraz; sačuvati obraz / izgubiti obraz...*

3. Leksička antonimija reflektuje se izravno na frazeološku. Vrlo su rijetki primjeri kojima bi se postizala značenjska suprotnost bez zamjene barem jedne lekseme u strukturi frazema.
4. Svi analizirani primjeri pokazuju koliko može biti složena međuzavisnost sistemskog i tekstualnog značenja, kao i to da je svaka frazeologizacija posljedica osmišljenog djelovanja pojedinca, te koliko je za ove tekstove bila važna komunikativna i stilaska kompetencija.
5. Mreža frazemskih odnosa potvrđuje da oni vrlo često imaju funkciju ukrasa. Štaviše, po jedna frazemska jedinica iz svakog navedenog para prisutna je i danas, dok su drugi ostali isključivo u sferi folklorne književnosti.
6. Većina analiziranih frazema potječe iz sfere kulturne frazeologije. Neke od njih dugotrajnom upotrebom konsolidirane su te idiomatizirane.
7. Najveći broj pripada tzv. somatskim frazemima koji su neophodni u razumijevanju odnosa: kultura – jezik – kognicija.
8. U svim se navedenim primjerima semantički aspekt odražava na kategorijalno značenje frazema.

PHRASEOLOGICAL ANTONYMY IN EPIC POETRY

Investigation of meaning stands in line with the most complex linguistic investigations. How complex this question is, tells the fact that besides linguistics, other humanistic disciplines such as: semiotics, anthropology, philosophy, logic and psychology, are involved. The topic of the paper is semantic relation of antonymy of the most frequent phrasemes in the language of folk songs. We will point out

certain semantic values of the analyzed phraseme, that could be developed on different levels, as well as some modifications noticed with phrasemes of loose structure in relation to characteristics of literary and belles-lettres functional style. Approach to this heterogeneous complex is founded on the grounds of contemporary linguistics, although the term phraseme is based on structuralistic model, which is logically based on the model of linguistic sign. Also, the term contrast is taken, or to be more precise the term binary of word structure, and the analysis of this type of text is conditioned on the concept-folk song text, as a linguistic context, but also as a nonlinguistic-verbal culture as a whole. So here, we approach to phrasemes as a linguistic units, considering their place and meaning in the text, but also considering their function and meaning in culture, so we speak indirectly about them, as culturemas.

Key words: phraseme, antonymy, semantics, literary and belles-lettres functional style, epic poetry, culture

Bibliografija

Izvori

Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini, Kosta Hörmann (1976), 2. izd., Sarajevo: Svjetlost.

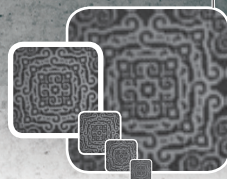
Krajiške junačke pjesme, Priredio: Nevzet Veladžić (1998), Bihać: Bošnjak.

Literatura

Berruto, G. (1988). *La semantica*. Bologna: Zanichelli.

Biti, M. (2007). *O suodnosu mentalnih i jezičnih svjetova iz perspektive kognitivne stilistike*. Rijeka: Fluminensia.

- Blagojević, M. (2005). *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse* (II tom). Beograd: Finegraf.
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dvorniković, V. (1990). *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Prosvjeta.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press.
- Foley, J. M. (2000). *Traditional Oral Epic. The Odyssey and Beowulf, and the Serbo-Croatian Return Song*. Los Angeles – Oxford: University of California Press, Berkeley.
- Havelock, E. A. (2003). *Muza uči pisati*. Zagreb: AGM.
- Jozić, I. Pon, L. Rakovac, A. *Pragmatički i značenjski elementi frazema u tekstnoj vrsti intervju*. Osijek: Jezikoslovlje.
- Katan, D. (1999). *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Katnić-Bakaršić, M. (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Kekez, J. (1988). *Prva hrvatska rečenica*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Kolenić, Lj. (1998). *Riječ o riječima*. Osijek: Pedagoški fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, B. (2012). *Hrvatski frazemi od glave do pete*.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahmutović, A. (2010). *Ženska glava: nekoć i sad*. Opatija: Riječ.
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: ŠK.
- Menac, A. (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Nida, E. A. (2001). *Contexts in Translating*. By Eugene A. Nida, 2001. x + 125 pp., Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Prčić, T. *Semanitka i pragmatika reči*. Novi Sad: Theoria.
- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Drugo izdanje. Novi Sad: Dnevnik.

- Samardžija, M. (1996). *Leksikologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: ŠK.
- Snell-Hornby, M. (1995). *Translation Studies: An Integrated Approach* - revised edition Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Šarić, Lj. (2007). *Antonimija u hrvatskom jeziku*. Zagreb: HSN.
- Tanović, I. (2000). *Frazeologija bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi*. Gratz: Institut für Slawistik.